

Özgür Erbulut

<https://orcid.org/0000-0002-6401-110X>

Lecturer Dr. Adıyaman University, Department of History, Türkiye,
ozgur_erbulut@hotmail.com

Tevfik Evci

<https://orcid.org/0000-0003-0697-1089>

Dr. Türkiye, tevfik_evci@hotmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Erbulut, Ö. ve Evci, T. (2024). Osmanlı İmparatorluğu'nda Hayvanat-ı Ehliye Vergisi (1903-1907) ve Bu Vergiye Gösterilen Tepkiler *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (4), 2181-2206. <https://doi.org/10.46868/atdd.2024.699>

Osmanlı İmparatorluğu'nda Hayvanat-ı Ehliye Vergisi (1903-1907) ve Bu Vergiye Gösterilen Tepkiler

Öz

İslam coğrafyasında vergilendirme insanların inanç sistemlerine dayandırılmıştır. Bu vergilendirme usulü Müslüman olan Türklerde de uygulanmıştır ki bunu Osmanlı Devleti'nde de görmekteyiz. Bunun yanında olağüstü şartlarda çeşitli adlarla alınan vergiler de olmuştur. Bu vergilerden birisi de II. Abdülhamid'in son dönemlerinde ekonominin bozulmasıyla birlikte bütçeyi düzeltmek maksadıyla 1903 yılında yürürlüğe konulan "Hayvanat-ı Ehliye" vergisidir. Bu vergi halk tarafından pek iyi karşılanmamış ve çeşitli tepkilere yol açmıştır, çünkü geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlayan halka mevcut vergilere ek yeni bir yük getirmiştir. Halk mevcut vergileri ödemekte zorlanırken yeni bir verginin konulması onlar için katlanılması zor bir duruma yol açmıştır. Bu nedenlerle imparatorluğun çeşitli yerlerinde hayvanların sayımını engellemek, onları saklamak, yerleşim yerlerini terk etmek, sayım memurlarına silah çekmek ve verginin kaldırılması için kaza ve vilayet merkezlerinde toplanıp İstanbul'a verginin kaldırılması için telgraf çekmek gibi eylem ve davranışlar sergilemişlerdir. Neticede yürürlüğe konulan hayvanat-ı ehliyeden ne devlet ne de halk memnun olmuştur. Halk ekonomik sıkıntıya düşerken hükümette vergiden gelmesini umduğu bir vâridât elde edememiştir. Bu çalışma Osmanlı İmparatorluğu'nda Hayvanat-ı Ehliye vergisinin uygulanmasına ve yaratmış olduğu etkilere ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Vergi, Talimat, Vergi Ayaklanmaları

The Tax on Animals in the Ottoman Empire (1903-1907) and Public Reactions

Abstract

In the Islamic governance, the taxation concept was traditionally influenced by the prevailing belief systems, a principle also evident in the Ottoman Empire's approach to taxing the Muslim Turks. Among the various forms of the taxation concept applied under the extraordinary circumstances, one notable example was the 'Animal Tax,' introduced in 1903 during the economic downturn of Abdulhamid II's later years. This tax was highly unpopular and elicited strong reactions from the populace as it imposed an additional financial burden on those dependent on the agriculture and animal husbandry. Facing already several onerous tax obligations, the new tax exacerbated their financial strain, leading to a significant resistance. The individuals attempted to thwart the tax's enforcement by obstructing the animal counts, concealing their animals, abandoning their homes, confronting the tax officials with the weapons, and organizing the protests in the district and the provincial centres to petition Istanbul for its repeal. Consequently, the tax proved detrimental to both the government and the people: the intended revenue was not realized, and the populace suffered some further economic hardship. This study aims to elucidate the implementation of the animal tax in the Ottoman Empire and its broader implications.

Keywords: Abdulhamid II, Taxation, Policy, Tax Revolts

Giriş

Vergi, devletlerin kamusal hizmetleri yerine getirmek amacıyla vatandaşlar ve kurumlardan aldığı paradır. İnsanlık tarihi kadar eski olan vergiler günümüze kadar çeşitli değişikliklere uğramıştır. Henüz devlet kavramı ortaya çıkmadan insanlar kabile reislerine gönüllü yardımlar ve bağışlar şeklinde vergi vermişlerdir. Bu bağışlar ilk vergilendirme örnekleri olarak gösterilebilir. Fakat zamanla bu gönüllü yardımlar zorunlu hale dönüşmeye başlamıştır. İlkçağlara gelindiğinde, düzensiz bir vergilendirme sistemi uygulanmakta olup halktan genelde savaş sırasında vergi alınmıştır. Bu vergiler alınırken halktan gelecek herhangi bir tepkiyi engellemek için de vergilerin dini yükümlülükler gereği olduğu söylenmiştir. Orta Çağ ve Yeni Çağ ile birlikte vergiler çeşitlenmeye başlamıştır. Bu çağlarda mülkten alınan vergilerden şahıs ve ikametgâh vergilerine değin günümüz vergilerinin temelleri atılmıştır (Kayan, 2000). İslam Devletlerinde vergilendirmeye bakacak olursak; diğer tüm geleneksel devletlerde olduğu gibi bölge ve sınıf açısından bir vergi eşitliği yoktu. Alınan vergiler etnik-dini gruplara ve bölgeden bölgeye farklılık gösterebiliyordu. Vergi, bir hizmet karşılığı olarak alınmaktan ziyade bir cemaatin can güvenliğinin sağlanmasına karşılık alınırdı. Roma, Bizans ve Sasani İmparatorluklarında da resmi devlet dini haricindekiler ve bazı istisnai gruplar farklı muhtelif vergi ödemekle yükümlüydüler. İslam İmparatorluğunda da gayrimüslimler askerlik görevinden muaf olmalarından dolayı devletçe korunmaları karşılığında bir baş vergisi

(capitation) olan “cizye” verirdiler. Kadın, çocuk ve sakat kimseler bu vergiden muaf tutulmuşlardır.

Gayrimüslimlerden alınan bir diğer şer’i vergi ise mal varlığından alınan “haraç”tır. Haraç, toprak sahiplerinin arazilerinden ve ürettikleri ürün üzerinden alınır. Gayrimüslimlerden alınan bu vergi, 1856 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nda ilan edilen Islahat Fermanı’na kadar alınmaya devam etmişti (Ortaylı, 2012). Müslümanlardan alınan vergilerin temelini de gayrimüslimlerde olduğu gibi şer’i vergiler oluşturmaktaydı. Şer’i vergilerin ilki “zekât”tır. İslâm hukukunda zekât şöyle tanımlanmıştır: “Bir malın muayyen bir miktarını muayyen bir zaman sonra müstahak olan bir kısım Müslümanlara Allah Teala rızası için tamamen temlik etmekten ibarettir”. Zekât aynı zamanda Müslüman olmanın beş şartından da biriydi (Tabakoğlu, 2017). Zekât; altın, gümüş gibi menkul kıymet, ticaret malları, tarım ürünleri, deve, koyun sığır vb. meşru yollardan kazanılan mallardan belli bir nispette (kırkta bir) ihtiyaç sahiplerine verilmek üzere senede bir defa alınmaktadır (Sayın, 1999; Ortaylı, 2012). Şer’i vergilerin ikincisi ise; sözlükte onda bir anlamına gelen a’şar ya da Türkçeleşmiş şekliyle öşür vergisidir. Öşürün miktarı sabit olmayıp arazi ve sulama durumuna göre umumiyetle 1/10 (%10), 1/20 (%20) nispetinde alınmaya gelmiştir. Ancak Basra’nın verimli topraklarında 1/2’ye kadar çıkarken Mezopotamya’da 1/12’ye kadar düşebiliyordu (Erkal, 2007; Sayın; Ortaylı, 2012). Burada şunu da belirtmek gerekir ki âşirin (öşür vergisini toplamakla görevli memur) farklı miktarlarda tahsil ettiği vergiler manasında bir cins isim olarak kullanılabilir. Bu nedenden 1/10’a öşür dendiği gibi 1/20’ye hatta 1/40’a da öşür denilebilmektedir (Kazıcı, 2014). Osmanlı İmparatorluğu’nda ise XIV. yüzyıl başlarından yani kuruluşundan Tanzimat Fermanı’nın ilan edildiği 1839 yılına kadar geçen zaman aralığında vergiyle ilgili iki ayırım söz konusu idi. Bunların ilki yukarıda bahsedilen şer’i vergiler diğeri ise örfi vergilerdir. Örfi vergiler, şeriatın dışında yöneticilerin emirleri sonucu ortaya çıkan dünyevi vergilerdir. Osmanlı’da bu vergiler padişahın "kanunnameleri" ile yürürlüğe girerdi. Bu vergi, toprak üzerinde alınır ve şer’î vergilerde olduğu gibi müslim ve gayrimüslimlerden farklı oranlarda alınır (Ortaylı, 2012.). İlk örfi vergiler, padişah II. Bayezid Devrinde Avarız Vergisi adı altında alınmaya başlamıştır (Pakalın (b), 1993). Bu vergi “Tekâlif-i Örfiyye” (Karamürsel,1989) adı altında zamanla artmış ve sayı olarak doksanı geçmiştir. Örfi vergilerin nasıl tahsil olunacağı hususu şer’î vergilerde olduğu gibi birtakım kanuni düzenlemelerle belirlenmiştir (Çakır, 2012).

Tanzimat’ın ilanıyla imparatorlukta idarî, askerî, eğitim vb. birçok alanda köklü reform hareketlerine girişilmiştir. Bu reform hareketlerinden şüphesiz maliyede nasibini almıştır. Zira

Tanzimat bürokratları imparatorluğun çöküşünün önlenmesini merkezî devletin güçlenmesine, bunun ise güçlü ve sağlam bir malî tabanın oluşturulmasına bağlı görüyorlardı. Merkezî yönetimin en mühim malî meselesi gelirlerin yetersizliği idi. Bu meseleyi ülkedeki malî kaynakları geliştirerek ve idarenin malî etkinliğini artırarak çözmek istiyorlardı. Bu nedenle de bu dönemde malî yapının yeniden düzenlenmesi için azamî gayret sarf edilmişti. Bu yönde atılan en mühim adım ülkedeki tüm malî işleri düzenleyen ve denetleyen bir kurum olarak Maliye Nezareti'nin kurulmasıdır.

Tanzimat Devrinde vergilere oldukça sade ve basit bir şekil kazandırılmasıdır. Daha evvel “Tekâlif-i Örfî” adı altında ve çeşitli şekillerde alınan birçok vergi birleştirilerek tek bir vergi olarak alınması kararlaştırılmıştır (Güran, 2011). “Ancemaatin Vergi” diye adlandırılan tek bir vergi sisteminde uygulama şu şekilde olacaktı: Anadolu ve Rumeli’de olan her bir kazanın örfî vergi olarak devlete vermekte oldukları verginin tutarı tespit edilecek ve hesaplanan miktardan bazı indirimler yapılarak kalan tutar tek bir vergi olarak kazadan “bazı kimseler” tarafından tahsil edilecektir. Ancak böyle önemli bir değişikliğin tüm imparatorlukta aynı anda uygulanmasının bazı sakıncaları olabileceğinden bu vergi için Anadolu’da Hüdâvendigâr, Rumeli’de ise Gelibolu’da tahrir başlandı (Şener, 1990). Ancemaatin vergi sonraki yıllarda bazı değişikliklere uğramış olup 1859’a kadar “karantina zammı”, “ispenç resmi zammı” ve “ihracat resmi zammı” ismiyle üç defa zam yapılmıştır. Fakat verginin tahsilinde yaşanan güçlükler veya suistimaller görülmesi üzerine tahrir usulüne göre alınmasına karar verilmiştir. 1860’da verginin taksimi ve toplanması konusunda yeni bir nizamname kaleme alınsa da Ancemaatin vergi uygulamasında bazı olumsuzlukların yaşanmasına engel olunamaması nedeniyle kademeli olarak kaldırılmaya çalışılmıştır (Türklü, 2016). 1862 yılında ise Ancemaatin vergi usulünün tamamen kaldırılarak yerine tahrir dayanan vergilerin getirilmesi kararı alınsa da bu devirde birçok reform teşebbüsünde olduğu gibi bu kararda uygulanamamış ve taşrada Ancemaatin vergi uygulaması 1908 yılına kadar devam etmiştir. Kısaca Tanzimat sonrası Osmanlı İmparatorluğu’nda vergi usulü nüfusun çoğunluğunu oluşturan tarımsal üreticiler için kayda değer bir değişiklik getirmemiştir. Zira bu kimseler için bir taraftan aynı nitelik taşıyan aşar vergisi iltizam sistemi çerçevesinde alınmaya devam etmiş öte yandan da bir tür birleşik vergi özelliği taşıyan Ancemaatin vergi tevzii ve kolektif bir vergi olma hususiyetini korumuştur.

Osmanlı’da modern bir vergi sisteminin kurulması yani bütün bireyleri kapsamaya ve saptanan kişisel servete ve gelire göre nisbî bir niteliğe kavuşturulması için 20. yüzyıl başında önemli bir uygulamaya gidilmiştir (Özbek, 2010). Bu uygulamada, II. Abdülhamid’in

salтанatının sonuna doğru ekonomik sorunların artması 1902 yılında acil tedbirlerin alınmaya başlamasına neden olmuştur. Bu tedbirlerin amacı, bütçe açığını kapatmak olup düşünülen ilk çare ise yeni vergiler koymak olmuştur. Konulan vergilerin ilki Vergi-yi Şahsi'dir. Bu vergi 18-70 yaş arasındaki tüm erkek nüfusu kapsamakta olup ülkedeki bütün vilayetlerde yürürlüğe konulmuştur (Özbek, 2010). Aynı dönemde konulan diğer bir vergi de Hayvanat-ı Ehliye vergisidir (Pakalın (a), 1993).

1. Hayvanat-ı Ehliye Vergisi

Hayvanat-ı ehliye vergisi 11 Ağustos 1903 tarihinde 3543 numaralı tezkere ile ağnam vergisine tabi olan bazı ehil hayvanlardan vergi alınırken bazılarında vergi alınmaması adaletsizliğe yol açması gerekçesi ile hem hazine yararına hem de bu adaletsizliği engellemek için yeni bir vergi konulmasına karar verilmiştir. Bu vergi ile birlikte hayvanların yavruları hariç at, kısrak, tay, katır, deve, öküz ve ineklerden on ve merkepten üç kuruş vergi alınacaktır. Bu vergiye domuzlar da dahil edilerek on kuruş vergi alınmasına karar verilmiştir. İlk başta ehil hayvanlar edna, (en aşağı) yedi buçuk evsattan (orta) on ve aladan (üst) on beş kuruş alınmasına planlanarak hayvanlar sınıflara ayrılmış ancak bu sınıflandırmanın bazı sorunlara yol açacağı düşünüldük bundan vaz geçilmiştir (Düster, 1941). 30 Aralık 1904 tarihine gelindiğinde, hayvanat-ı ehliye için bir talimat çıkarılmış ve bu talimatla verginin nasıl toplanacağı belirlenmiştir. Talimatın ilk kısmı hangi hayvanlardan vergi alınmayacağı hakkındaki maddeleri içermekteydi. İki yaşını doldurmamayan tüm ehil hayvanlardan vergi alınmayacağı, ziraat işlerinde çift sürmek için kullanılan hayvanların vergiden muaf tutulacağı, eğer bir kişinin birden fazla çift hayvanı varsa yalnızca birinden vergi alınmayacağı, belediye dairelerine ait olan ve umum için kullanılan hayvanlar ile hükümet tarafından kurulan numune çiftlik ve tarlalarında bulunan hayvanlar ve askerî amaçla kullanılan binek hayvanların birer tekinin vergiden muaf tutulacağı talimatta belirlenmiştir (Düster, 1943). Talimatın ikinci kısmında; verginin kimler tarafından toplanacağı, nasıl bir yol izleneceği ve sayım sırasında bu kimselerin yanlarında kimlerin bulunacağı yazılmıştır. Buna göre hayvanat-ı ehliye ağnam memurları tarafından sayılacak olup eğer memurlar yeterli gelmez ise sayım memurların sayısı artırılabilir. Duruma göre sayım sırasında jandarmada görevlendirilebilecekti. Sayım yapılacak yere hayvanatı ehliyenin miktarı ve sahiplerinin isminin yazıldığı bir cetvel gönderilecek, bu cetvel muhtar ve heyeti tarafından mühürlenecek ve cetvelin takibi mülkiye ve maliye memurları tarafından yapılacaktı (Düster, 1943). Sayım sırasında memurların yanında muhtar ile ihtiyar meclisi ve konuya hâkim olan iki kişiyle karyenin imam ve papazı bulunacaktı. Hayvanın cinsi, muaf tutulanlar, hayvanın sahibinin ismi, karyedeki hane numarası

yazıldıktan sonra memur ve yazıcı tarafından mühürlenene evrak hayvanın sahibine verilecekti. Karyenin imamı, papazı ve muhtarı ayrı bir defter tutup hayvanatın cinsini kaydedecek, hayvanların sayımı sona erdikten sonra memurlar tarafından tutulan defterler ise imam, papaz ve muhtarlar tarafından tutulan defterlerle karşılaştırılarak tüm karyeye duyurulduktan sonra defterler mühürlenecekti (Düstur, 1943).

Talimat da sayım sırasında yazılan defterlerin nasıl doldurulacağı ve nerelere gönderileceği de açıklanmıştır. Sayım memurları ve muhtarlar tarafından tutulan defterler, kaza merkezinde karşılaştırılıp üç nüsha olarak düzenlendikten sonra iki tanesi liva merkezine gönderilecekti. Livalarda tüm kazalar birleştirilerek yine üç nüsha olarak düzenlenip nüshaların biri livada kalırken bir diğeri vilayete ve öteki de Teçhizatı Askeriye Nezaretine sevk edilecekti. Vilayet merkezine gelen defterler, merkez sancaktaki defterlerle birleştirilerek vilayet namına bir cetvel tanzim edilecek ve bu cetvel Teçhizatı Askeriye Nezaretine gönderecekti (Düstur, 1943). Talimatın devamında da hayvanlarını sayım sırasında gizleyenler hakkında neler yapılacağından bahsedilmektedir. Eğer sayım sırasında bir kişi hayvanları kaçırsın ise verginin yarısı kadar kendisine ceza kesilecekti. Kesilen bu cezanın yarısı cezanın kesildiği meclis-i idareye, yarısı da Teçhizatı Askeriye Nezaretine verilecekti (Düstur, 1943). Ayrıca hayvanat-ı ehliye talimatında, Dersaadet'te verginin nasıl toplanacağı ve sayımı yapacak memurların ne gibi şartlara sahip olması gerektiği belirlenmişti. Dersaadet'te bulunan ehil hayvanların sayımı burada görev yapan memurlar tarafından yapılacaktır. Ülkenin diğer bölgelerinde olduğu gibi sayım memurları başkentte de imam ve muhtarlarla beraber sayım yapacaktır. Bu sayım işini yapacak memurlar, resmî devlet lisanına aşına olması, okur yazar, defter tutmaya muktedir olan kişilerden seçilecektir. Bu talimatın uygulanmasında Teçhizatı Askeriye, Maliye ve Dahiliye Nezaretleri sorumlu tutulmuştur (Düstur, 1943). Hayvanat-ı Ehliye vergisinin talimatı oluşturulduktan sonra ülke genelinde vergi toplanmaya başlanmıştır. Ancak hayvanların sayımı ve verginin toplanması sırasında sayım memurları bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu güçlükler imparatorluğunun çeşitli yerlerinde farklılıklar arz etmekle beraber benzerliklere de sahiptirler.

2. Anadolu'da Bazı Vilayetlerde Hayvanat-ı Ehliye Vergisine Gösterilen Tepkiler

Hayvanat-ı ehliye vergisine karşı halk tarafından imparatorluğun muhtelif bölgelerinde gösterilen reaksiyonlara bakıldığında muhtemelen en ciddiisi Erzurum'da yaşananlardır. Bu yaşananların nedeni vergi-yi şahsi ve hayvanat-ı ehliye vergisinin halka ağır bir yük getirmesidir. Çalışmamızın konusu da bu vergilerden Hayvanat-ı Ehliye vergisi olduğu için umumiyetle bu verginin ismi zikredilecektir.

Erzurum başta olmak üzere doğu illerinde hüküm süren ağır kış şartlarının yanı sıra ağır vergi yükü esnaf ve tüccarın geçinmekte zorlanmasına neden olup köylüleri topraklarını terk etmeye zorluyordu (Aktan vd., 2002). Vergilere en şiddetli tepki, büyük ve küçük baş hayvancılıkla uğraşan tacirlerden gelmiştir. Bunların yanında Erzurum'da ayaklanmanın çıkma sebepleri arasında Rus Hükümetinin olduğu da söylenmektedir (Yavi, 2001).

5 Mart 1906 (R. 20 Şubat 1321) tarihinde Erzurum halkı, hayvanat-ı ehliye ve vergi-yi şahsinin kendileri için büyük bir yük olduğunu ve bu nedenle verginin kaldırılmasını isteyen 13 imzalı bir dilekçeyi vilayet makamına sunmuşlardır. Keza bu tarihten kısa bir süre önce Pasinler halkının da benzer bir talebi olmuştur. Erzurum Valisi Nazım Paşa, bu isteklere karşı “on beş gün sabrediniz inşallah verginin affını istihsâl eylerim” diyerek bir anlamda meseleyi geçiştirmiştir. Valinin tayin ettiği süre dolmuş ancak vergilerin kaldırıldığına dair İstanbul’dan herhangi bir cevap alınamamış olması halk arasında dedikodunun artmasına sebebiyet vermiştir. Vergi meselesiyle alakadar olan tüccarlardan ve hayvan alım-satımı yapanlardan on beş kadar kişi Tebriz Kapısında konuyu görüşmek için bir araya gelmişlerdir. Bu kişiler, senenin büyük kısmında kış mevsiminin yaşandığı ve vilayette halkın bu vergileri ödeyecek güçleri olmadığından bahisle bu verginin affı dileklerini belirttikleri bir telgrafı İstanbul’a göndermeyi düşünmekteydiler (Nusret, 1338). Fakat Nazım Paşa’nın bu girişim karşısındaki olumsuz tutumu nedeniyle olaylar daha da büyümeye başlamıştır. Toplanan kalabalık postaneye doğru yürüyüşe geçmiş, öğleden sonra da dükkân kapatan esnaf kalabalığı katılmış şehir adeta bir isyan havasına bürünmüştür. O gün okullar açılmamış ve memurlar da dairelerine gitmemiştir (Demirel, 1990). Postane önünde toplanan halk sabaha kadar burada bekleyerek mezkûr vergilerin kaldırılmasına dair İstanbul’a birçok telgraf daha yazdılsa da herhangi bir cevap alamamışlardır. Üstelik o sırada Vali Nazım Paşa’nın telgrafhaneden hatları kendi konağına çektiği ve İstanbul’a çekildiği zannedilen telgrafların aslında vali konağına gittiğinin öğrenilmesi olayların daha da büyümesine neden olmuştur (Nusret, 1338; Demirel, 1990).

Kalabalık, Nazım Paşa’yı konağına tamamen hapsederek vergilerin ilgasıyla birlikte artık paşanın da görevinden alınmasını talep ediyordu. Olaylar yaşanırken Dördüncü Ordu Müşiri Zeki Paşa, payitahta çektiği telgrafta halkın padişaha sadık olduğunu, vergilerini ödemeye hazır olduklarını fakat Vali Paşanın muamelelerinden bıkmış usanmış oldukları için böyle bir teşebbüs de bulduklarından söz ediyordu. Üstelik idarenin tavsiyesine rağmen isyan edenlerin nasihat hatta tehdit ile dahi kararlarından vazgeçmeyeceklerini kati bir dille ifade etmiştir. Ayrıca Zeki Paşa’nın telgrafında dikkat çeken bir başka husus da bölgede vazifeli jandarmanın daha vakadan birkaç gün evvel maaş bahanesiyle silahlarını terk ettiklerini

(jandarmaya nizamiye askerlerinden de katılanlar olmuştur) ve görevini bırakanların bir kısmının da ahaliye karıştıklarını söyleyerek valinin görevde kalmasının daha vahim neticeler doğuracağından valinin derhal değiştirilmesi gerektiğini arz etmesidir (BOA, Y. PRK. ASK. 238/11). Buna karşılık İstanbul'dan Erzurum müftüsü ve belde ulemasına hitaben yazılan telgrafta, kaldırılması istenilen vergilerin devletin, memleketin selameti için gerekli levazım ve askerî mühimmat eksiklerinin tamamlanması mecburiyetinden olup imparatorluğun her tarafında ifâ edildiği söyleniyordu. Yine ecnebi memleketlerde buna benzer vergilerin alındığı fakat onlara oranla Osmanlı Devleti'nin daha az vergi aldığı ifade edilmekteydi. Halkın valinin değiştirilmesi hususundaki talebine karşılık da ahalinin usul ve adaba uygun taleplerinin her zaman dikkate alındığını fakat işin aslı belli olmadan bir şikâyet üzerine bir valinin azil ve tebdilinin uygun olamayacağı açıkça ifade ediliyordu. Ancak durumun ciddiyetini bilen hükümet durumun daha da fenalaşmasını önlemek maksadıyla oraya gönderilecek özel bir heyetin yapacağı tahkikatın neticesine göre gerekenin yapılacağını da ekliyordu (BOA, BEO. 2798/209800).

Hükümet olayın daha da büyümesini engellemek için isyancıların isteğini yerine getirmiş, Vali Nazmi Paşa'yı azlederek Diyarbakır Valisi Ata Bey tayin etmiştir. Yeni vali gelene kadar da yerine IV. Ordu Topçu Müfettişi Şevket Paşa vali vekili tayin edilirken Şûrâ-yı Devlet azasından Mustafa Bey ile Muş Sâbık Mutasarrıfı Hüsnü Bey yaşanan olayların tahkikatı için bölgeye gönderilmiştir. Tahkikat heyeti Erzurum'a ulaştığında Ordu-yı Hümayun Müşiriyetinden tayin edilen topçu kaymakamı Asıf Bey'de heyete dahil olmuştu (BOA, BEO 2816/211131).

Yeni Vali Ata Bey'in tayiniyle şehirde olaylar biraz yatışmış gibi görünüyordu. Vali Bey merkeze dükkânların ekseriyetinin açıldığını, memurların bir kısmının vazifeye başladığını ve bir gün sonra da tamamının başlaması için gereken tedbirlerin alındığını bildirmiştir. Jandarma kumandanlığı vekâletine Miralay Mehmed Bey tayin edilirken zabitanadan birkaçı müşiriyetin onayıyla refakatine verilmiştir. Bunlar bir süreliğine polisin vazifesini de ifa edeceklerdir (BOA, İ. HUS. 147/30). Şehirde sükunetin hâkim olduğuna düşünen Vali Ata Bey yaşanan hadiselerden sorumlu gördüğü kişilerin muhtelif yerlere sürgününü ve yine tahrikçilerden biri olarak addettiği Müftü Efendinin de tayin edilerek Erzurum'dan uzaklaştırılması için merkezden izin istemiştir. Hükümet valinin talebini uygun bularak sürgüne gönderileceklerin listesini istemiştir. Ata Bey İstanbul'a çekilen telgrafta vilayetten sürgüne gönderilmesini istediği on beş kişinin listesini vermiştir (Nusret, 1338; Demirel, 1990). Fakat, bu kişilerin

sürgün edilmesine müsaade edilmesi şehirde sağlanmış görünen asayiş bozmuş ve olayların tekrar başlamasına neden olmuştur.

Vali Bey, jandarma ve polislerden müteşekkil bir müfrezeyle gece yarısından sonra daha evvel belirlemiş olduğu kimseleri tutuklamaya başlamıştır. Fakat bu tutuklamalar daha önce yaşanan olaylarda etkin olan bazı ihtilalci kimseler tarafından adeta bir fırsata dönüştürülerek sabahın ilk saatlerinde hemen hemen her eve bir adam yollanarak halk umumi bir toplantıya çağırılmıştır. Çağrıya karşılık veren halkın çarşı ve pazarda toplanmaya başlaması üzerine paniğe kapılan inzibat memurları Gürcikapısı Karakoluna sığınmışlardır. (Nusret, 1338; Demirel, 1990). Kalabalıktan bir grup karakola gelip Polis Serkomiseri Tevfik ve oğlu Komiser Tahir Efendi ile bir polisi katlederek mallarını yağma etmişlerdir (BOA, İ. ML. 79/31 Lef. 3). İsyancıların kendisine de zarar vereceğinden endişelenen vali, konağından çıkıp yakındaki bir eve saklanmıştır. Saklandığı yerde bulunarak çeşitli hakaretlerle dövülerek camiye getirilip hapsedilmiş ve kendisinden sürgünleri durdurduğuna dair bir belge alınmıştır. Jandarmanın elinden alınan sürgünlerin tekrar şehre getirilmesiyle vali serbest bırakılmıştır (Demirel, 1990). Yaşanan hadiselerin diğer vilayetlere de sirayet etmesinden endişelenen vükelâ, bir meşveret meclisi toplayarak verginin affedildiğine dair bir mazbata kaleme almıştır (Nusret, 1338). Öte yandan Ata Bey'de azl edilerek yerine Mamuretülaziz Valisi Nuri Bey tayin edilmiştir. Nuri Bey'den Erzurum'a varır varmaz kumandan paşa ile müzakere ederek yaşanan olaylarla ilgili bir tahkikat yapması ve vilayetteki durum hakkında derhal bir layiha hazırlayarak göndermesi talimatı verilmiştir (BOA, BEO. 2938/220284). Yeni vali, şehirde yaşanan hadiseleri tetkik ettikten sonra merkeze bir telgraf çekerek daha evvel haklarında sürgün kararı verilen kimselerin affedilmelerini talep ederken bu hadiselerde gayrimüslimlerin (Ermeniler) Müslüman ahaliye destek verdiğini belirtmiştir. Vali telgrafın devamında Ermenilerin bedelat-ı nakdiyelerine dair istekte de bulunmuştur. Bu talepler hükümet tarafından uygun görülmiştir (BOA, İ. HUS. 151/76). Böylece Nuri Bey vilayetteki tüm grupların güvenini kazanmak ve desteğini almak istiyordu. Fakat vergilerin kaldırılmasına dönük net bir tavır hükümet tarafından gösterilmemekte idi. Vergilerin affi diğer vilayetlere örnek teşkil ederek onlardan da benzer taleplerin gelmesine sebep olabileceği için hükümet bir çıkmazdaydı. Ancak kaldırılmaması olayları tekrar alevlendirip başka vilayetlere sirayet etme riskini taşıyordu. Nihayet hükümet 25 Mart 1907 tarihinde vergi-yi şahsi ve hayvanat-ı ehliye vergisinin ilga edilmesine ve bu kararın da gazetelerde derc ile tüm halka duyurulması kararı alınmıştır (BOA, İ. HUS. 152/34). Halk bu kararı büyük bir memnuniyetle karşılasa da Erzurum vilayetinde yaşanan olayların bittiği manasına gelmiyordu. Burada şunu ifade etmek gerekir ki yaşanan

olayların sebeplerine bakıldığında bunun temel nedeni halkın yaşadığı ekonomik sıkıntı ve bunun üzerine bir de mezkûr vergilerin getirdiği yük idi. Fakat halkın bu hoşnutsuzluğunu kendi siyasi amaçları için kullanan kimselerin kışkırtmaları ve yönlendirmeleri de hadiselerde etkili olmuştur. Vali Nuri Bey saraya gönderdiği telgrafta şehirdeki camilerde, kahvehanelerde yürütülen devrimci faaliyetlerle ilgili bilgi verirken şehirdeki bu kimselerin merkezi Paris'te olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişki içinde olduklarını bildiriyordu. Yine valinin ifadesine göre bu kimseler İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin onayıyla gösteriler yaparken bir yandan da askerleri kendi saflarına çekmeye çalıştıklarını ifade ediyordu (Kansu, 2017). Yaşanan olayların tekrarından çekinen vali saraydan tayinini istemiş ve bu isteği kabul edilerek yerine Arnavut Abdülvahab Paşa vali olarak tayin edilmiştir (Nusret, 1338). Abdülvahab Paşa, Zeki Paşa ile görüşerek ihtilal taraftarı olan askerleri terfi, becayış, nakil yoluyla Erzurum'dan uzaklaştırıldıktan sonra vilayette bir dizi tutuklamalar başlatmıştır. Rus konsolosunun ifadesine göre tutuklanan kişiler 28 Ocak 1908'de Salim Bey'in başkanlık ettiği olağanüstü mahkemeye sevk edilmişlerdir. Dava da sanıklar; polisleri öldürmek, Vali Ata Bey'i yaralamak, vergi-yi şahsi ve hayvanat-ı ehliye vergilerini kaldırmaya çalışmak, devlet düzenini yıkmaya yönelik faaliyetlerde bulunmak, parlamento rejimi lehinde propaganda yaparak halk arasında yasadışı yayın, bildiri, gazete dağıtmakla suçlanmışlardır (Kansu, 2017; Demirel, 1990,). Dava sonunda müebbet kalebentlikten idam cezasına kadar çeşitli cezalar verilmiştir. Fakat II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte verilen bu cezalarda affedilmiştir (Nusret, 1338).

Erzurum vilayetinden başka Anadolu'da hayvanat-ı ehliye karşı birtakım tepkilerin yaşandığı diğer bir vilayet ise Kastamonu idi. Kastamonu'da bu hareketler diğer vilayetlere nazaran daha şiddetli yaşanmıştır. Bunun esas nedenlerinden birisi de II. Abdülhamid tarafından buraya sürgün edilenlerin faaliyetleridir (Yavi, 2001). 1906 Ocak'ında Kastamonu belediye seçimleri yapılacaktı. Bu seçim uzun yıllardır ekonomik sıkıntılarla boğuşan halkın dertlerini dile getirebilmesi için bir fırsat olmuştur. Özellikle valinin yönetiminden rahatsız olan halk sıkıntılarını anlatmak için vilayetin askerî kumandanı Ali Rıza Paşa'ya giderek "Biz belediyemizin hiçbir haline vakıf değiliz. Varidatını, mesarifini bilmiyoruz" diyerek vilayetin sû-i idaresinden bahsetmişlerdir. Buna ek olarak vergi-yi şahsi ve hayvanat-ı ehliye vergilerinden şikâyetle Paşa'dan durumlarını padişaha bildirmesini istemişlerdir (Kars, 1997).

Ali Rıza Paşa ile görüşmenin halk üzerinde pek fazla bir etkisi olmamakla birlikte yöneticilere karşı kızgınlıkları bir süre yatışmıştır. Fakat zamanla şehirde huzursuzluğun yeniden artmaya başlamasıyla birlikte halk telgrafhaneye yürüyüşe geçmiş ve buradaki memurları dışarı çıkararak bizzat kendileri taleplerini dile getiren telgrafları İstanbul'a

yazmışlardır. Ekmekçilerden kasaplara, kahvecilerden hamallara vilayetin hemen hemen her kesimini temsilen 32 esnaf kethüdasının imzaladığı vergiden muafiyet taleplerini bildiren bir telgrafi vilayete ve sadarete çekmişlerdi (BOA, BEO. 2736/205180, Lef 5; BEO. 2736/205180, Lef 9). Merkezi idare, şahsi vergi ve hayvanat-ı ehliyenin Memâlik-i Şâhânenin her tarafına şamil umumi bir vergi ve her sınıf ahalinin ekonomik güçleriyle mütenasip miktarda alınacak olmasından ötürü vilayetten gelen bu talebi reddetmiştir (BOA, MV. 112/77).

21 Ocak 1906 tarihinde vilayette toplanan 500 kişilik bir grup telgrafhaneye yürüyerek İstanbul'a muhabereye girişmişlerdi. Bu sırada şehirde tansiyonda gittikçe artmıştır. Başkitabet'ten kaç kişinin toplandığı sorusuna kumandan paşa 4-5 bin civarında cevabını vermiştir. Şehir bu durumdayken vali konağından dışarı çıkmamış, halkı teskin etmek yollarını istişare etmek niyetiyle konağına gelen Ali Rıza Paşa'ya da "Ben hastayım, sokağa çıkmam" demiştir (Kars, 1997). İstanbul ile muhabere esnasında bir telgrafta Helvacılar Kethüdası Mustafa ve arkadaşları imzasıyla Adliye Nezareti'ne çekilmiştir. Bunun muhtemelen nedeni o sırada Adliye Nazırı olan Abdurrahman Paşa'nın daha evvel Kastamonu'da valilik yapmış olmasından ötürü kendilerine yardımcı olabileceğine dair inançtır. Telgrafta daha öncekilerine benzer ifadelerle verginin tamamen kaldırılmasından ya da hiç olmazsa ödenebilecek bir seviyeye indirilmesinden, halkın içinde bulundu yoksulluktan ve çaresizlikten bahsedilmekteydi (BOA, Y. A. HUS. 498/114, Lef 4). Vali Enis Bey ise merkeze, ne yapılacağına dair Mabeyn'den herhangi bir emir gelmediğini, yalnızca devletçe icabına bakılacağına söylenerek geçiştirilmesinin halk arasında bazı söylentilerin dolaşmasına neden olduğunu söylüyordu. Söylentiye göre eğer maruzatları padişaha arz edilirse verginin affı ferman buyurulacaktı zira Sinop ahalsinin başvurularının doğruca padişaha arz edilmesi üzerine istekleri kabul edilmişti. Vali ayrıca olumlu bir cevap alana kadar halkın dükkânlarını kapatarak hükümette veya telgrafhanede toplanacaklarının haber alındığını da ifade ediyordu. Enis Bey, söz dinleyen bazı kimselerin isteklerinin dinlenmesi vesilesiyle Dersaadet'e gönderilmesini veya başka bir tedbir alınmasını talep etmekteydi (BOA, Y. A. HUS. 498/114, Lef 5). Vilayette yaşanan olumsuzluklara rağmen devlet diğer vilayetlerdeki tavrını burada da takınmıştır. Vergi-yi şahsiye ve hayvanatı ehliyenin tesisinin irade ile alınmış bir karar olduğu ve bunun terk veya tecilinin diğer vilayetlere "sû-i sirâyete mucib" olacağından alınan kararın uygulanması gerektiği belirtilmiştir (BOA, İ. HUS. 137/83). Vilayette sular durulmamış, telgrafhanenin işgali devam etmiştir. 31 Ocak 1906 tarihine gelindiğinde halk yine telgrafhanenin önünde toplanırken sayıları da giderek artmıştır. Vilayette yaşayan Ermeniler ve Rumlar da Müslüman ahaliye destek vermişlerdir (Kars, 1997). Olayı haber alan vali, jandarma

kumandanı ve emniyet müdüründen derhal kalabalığın dağıtılmasını istediye de Ali Rıza Paşa ve diğer yetkililer bunun olayları daha da tırmandırabileceğini ifade ederek bunun yerine şehirde tanınmış, hatırı sayılır kimselerden oluşan bir heyetin gönderilmesinin daha münasip olacağını söylemişlerdir. Bu önerinin vali tarafından da kabul görmesi sonucu eşraftan ve idare meclisi üyelerinden Salim Efendizâde Namık Bey, Bayramî Tekkesi Şeyhi Ziyaeddin, Vilayet Müftüsü Mehmet Emin, Şa’ban-ı Velî Tekkesi Şeyhi Ataullah ve Mevlevî Tekkesi Şeyhi Said Hemdem Dede’den oluşan heyet doğruca telgraf binasına gitmişlerdir (Yılmaz, 2011).

Telgrafhanede toplanan kimselerle görüşen heyet onlara şahsi verginin kaldırılması için böylesi hareketin doğru olmadığını ve konunun bir mazbata ile İstanbul’a bildirilmesinin daha uygun bir yol olduğunu söyleyerek kalabalıktan dağılmalarını istemişlerdi. Kalabalık ise buna karşılık Vali Enis Paşa’nın ve defterdarın görevden alınmalarına dair bir dilekçenin altına imza atmalarını aksi halde serbest bırakılmayacaklarını söyleyerek heyeti rehin almışlardır. Çaresizce kalabalığın isteklerini kabul eden heyet dilekçeyi imzalayarak İstanbul’a göndermişlerdir (Yılmaz, 2011).

Vergiye karşı gösterilen tepki ile başlayan hadiseler zamanla ilginç bir şekilde asıl mecrasından çıkarak Kastamonu valisi ve defterdarına gösterilen bir tepkiye dönüşerek merkezi idare tarafından tüm ülkede alınmasına karar verilen verginin müsebbibi sanki Vali Enis Paşa idi. Bu nedenle de tüm oklar şahsına yöneltilmiştir. Hükümet yaşanan olaylardan sonra halkın bu “makul” isteğini kabul etmiştir. Enis Paşa azledilerek yerine Kastamonu Redif Kumandanı Ali Rıza Paşa vekaleten Kastamonu valiliğine tayin olunmuştur (BOA, İ. HUS. 138/16). Kastamonu’da hayvanat-ı ehliyeye karşı yaşanan hadiselerin bir benzeri hatta daha da şiddetlisi yukarıda da anlatıldığı üzere Erzurum’da yaşanmış ve burada ahali tıpkı Vali Enis Paşa’ya gösterilen tepkinin benzerini gösterilerek saraydan valinin azlini istemiştir. İşte Erzurum’da azledilen mezkûr Vali Nazım Paşa önce Diyarbakır’a oradan da Kastamonu’ya vali olarak tayin edilmiştir (BOA, İ. DH. 1444/27). Merkezi idare, halkın tepkisinin yatıştırılması için yerel yöneticilerin azledilmesi yolunu bir çözüm olarak görmüş ve bu yola sık sık başvurmuştur.

Nazım Paşa’dan olaylarla ilgili gerekli tahkikatı yaparak hadiselerin arkasında kimlerin olduğunu açığa çıkarması istenmiştir. Fakat, Paşanın icraatlarından memnun kalınmayarak hükümet Nazım Paşa’yı, Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerinin idaresinin ıslahı için oluşturulan heyetin riyasetine getirmiş ve Redif Kumandanı Ali Rıza Paşa da tekrar vekaleten Kastamonu valiliğine tayin edilmiştir (BOA, İ. DH. 1457/59). Nazım Paşa’nın yerine Kastamonu valiliğine atanan Fuad Bey, vilayette yaşanan olaylarla ilgili bilgi alarak hadiselerin çıkmasında rol oynayan bazı kimselerin isimlerini Dahiliye Nezareti’ne bildirmiş ve bu kimseler Araç,

Safranbolu ve Tosya ilçelerine sürgün olarak gönderilmek üzere jandarmaya teslim edilmişlerdir. Fakat kısa bir süre sonra II. Meşrutiyetin ilanıyla Kastamonu'nun ilçelerindeki sürgünler vilayete geri dönmüşlerdi (Yılmaz, 2011).

Hayvanat-ı ehliye vergisinin resmî olarak ilanından sonra halkın tepkisinin vuku bulduğu yerlerden birisi de Sivas vilayetidir. Vilayete bağlı Aziziye Kasabası'nda hayvan sayımı için memurlar tayin edilip köylere gönderileceğinin duyulması üzerine burada iskân edilen Çerkes muhacirlerinin reislerinden bazıları ile ahalden epeyce bir zevat tarafından Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbet-i Celilesine, Sadarete gibi birtakım yüksek makamlara telgraflarla sıkıntılarını anlatmaya çalışmışlardır. Yine Aziziye Kaymakamı Asaf Bey'in ifadesine göre 100'den fazla şahıs bizzat kendisine müracaatla bir kıta arzuhal verdikleri gibi bu taleplerine bir cevap alana kadar sayıma izin vermeyeceklerini dile getirmişlerdir. Arzuhalde ahali geçimlerinin bağlı bulunduğu hayvanların her birinden 10 kuruş alınması durumunda ailelerini inekle beslemek şöyle dursun hayvanlarını idare edecek masrafı dahi çıkaramayacaklarından bahisle padişahın merhamet diliyorlardı. Öte yandan köylerde sayım için üç grup hazırlanmışken ahalinin bu tutumu karşısında ne yapacağını bilemeyen kaymakam durumu vilayete arz etmiştir.

Sivas Valisi Reşid Âkif Bey de kaymakam tarafından kendisine gönderilen arzuhalleri aynen sadarete göndererek ne yapması gerektiğini sormuştur. Telgrafına cevap beklerken bir taraftan da bölgeye jandarma binbaşı ile bir miktar kuvvet göndermiştir. Yine paşa aracılığı ile oradaki askeri binbaşıya tedbiri elden bırakmaması yönünde ihtarda bulunulmuştur (BOA, BEO. 2178/163348, Lef 3). Hayvanat-ı ehliye vergisine karşı Aziziye kasabasında gösterilen tepki de bölgedeki ulemanın da ahalinin yanında olduğu görülmektedir. Ulemadan Halil ve kırk iki arkadaşının imzasıyla verilen arzuhalde hayvanat-ı ehliye sayımına dair emirlerin henüz ahaliye anlatılmamasından rahatsızlık dile getiriliyordu. Dikkat çeken bir başka hususta Çerkes muhacirlerle ahali-i kadim olarak adlandırılan yerli halk arasında bir ayırım yapıldığı vilayette açıkça söylenmektedir. Halk “hayvanlarımızı rüsum-ı mezkûreye mukabil terk itmek bizce ehvendir, malımızın terkiyle kanâat buyurulmazsa canımızı da feda etmeye hazırız” diyerek durumun ciddiyetini idareye göstermeye çalışıyordu. Ahali ümit ettiği karşılığı bulmuş ve hemen sabahında bazı Çerkes ümerası görüşmek için davet edilmiştir. Gelen Çerkes beylerine gerekli açıklamalar yapılmış ve sayım için görevlendirilen memurlarla birlikte kendilerinin seçecekleri kimselerinde gitmesine karar verilmiştir. Memurlarla gidecek kişileri aralarında seçmek için ayrılmışlar fakat idareciler tarafından üç dört defa çağrılmaları rağmen bu beylerden yalnızca birkaçı gelmişti. Onlarda gelip Kayseri dahil civar kaza ve vilayetlerin hiçbirinde henüz sayıma başlanmadığı halde hükümet-i mahalliye'nin sayım için bu kadar acele

etmesinin fenalığa sebep olacağını beyan ederek taleplerine cevap almadıkça sayıma direneceklerini de açıkça ifade ederek net bir tavır sergilemişlerdir. Buna karşılık mahalli yetkililerce kendilerine memurların sabahleyin behemehal sevk olunacağı ve şayet en ufak mertebe de muhalefet meydana gelirse onların sorumlu tutulacağı ifade edilmiştir.

Sivas Valisi Reşid Akif Bey Aziziye'den gelen telgrafları vakit kaybetmeden İstanbul'a iletmişti. Bu telgraflarla birlikte olaylara dair kendi mütalaalarını da dile getiren Vali Bey, halkın dönemin nezaketinden istifadeyle hükümeti nümayiş ile ürkütüp bu vergilerden kurtulmak istediğini, bölgeye gönderilecek jandarma ve ihtiyat kuvvetinin de kâfi olmadığını ve bu yetersizlikten cesaretle ahalinin görevli memurların vazifelerini yapmalarına engel olma ihtimalinden söz etmiştir. Valinin sözlerine bakıldığında sertlik taraftarı olduğu görülmektedir. Kendisi serkeşane harekete cesaret eden olursa bunlardan birkaçını tutup merkeze göndermek üzere bölgeye iki bölük asker gönderilmesini talep ediyordu. Vali Bey'in ifadesine göre "tereddüt ile vakit geçirilmesi cidden şımarmalarını mucib olacak"tı (BOA, BEO. 2178/163348, Lef 2).

Toplumsal huzursuzlukların, ekonomik sıkıntıların olduğu hassas zamanlarda bazı dedikoduların, şayiaların ortaya çıkması sık rastlanan bir durumdur. Aziziye'de de buna benzer bir durum yaşanmıştır. "Kayseri'nin bazı taraflarında hayvanat-ı ehliyenin sayımına ahalice engel olunması üzerine asker gönderilmiş ise de asker ahaliye karşı hareket edemeyeceğini beyân ile muhalefet göstermiş ve bu suretle sayımın tehir ve tatiline mecburiyet hâsıl olmuş" şeklinde bir dedikodu Aziziye'de halk arasında dolaşmaya başlamıştır. Oysa ki Kayseri'de henüz hayvanat-ı ehliye sayımına başlanmamıştı (BOA, BEO. 2178/163348, Lef 7). Bu arada Sivas vilayetinden Aziziye'deki keyfiyeti izah eden telgraflara henüz bir cevap verilmemişti. Vali Reşid Bey merkeze gönderdiği şifre telgrafta arz ettiği tedbirlere ya da kendilerinin münasip gördüğü bir tedbire dair bir cevap alamamaktan rahatsız olduğu görülmektedir. Çünkü Vali Bey, yukarıda ifade edildiği gibi sertlik taraftarı olduğundan sükût ile idâre-i maslahatın şimdi ve gelecekte çeşitli zararlara sebep olacağını ve bunun başka mahallere de sirayet edeceğini düşünüyordu (BOA, BEO. 2178/163348, Lef 8).

Kasabada hayvanat-ı ehliyeye karşı hoşnutsuzluk devam ederken İstanbul'dan "mahremane" bir surette Aziziye'deki vergi işinde kaymakamlığın üzerinde bir derecede memurun görevlendirilmesi bildiriliyordu. Bu talimata uyularak bölgeye Tokat Mutasarrıfı Ziya Bey gönderilmiştir (BOA, BEO. 2182/163635; BEO. 2178/163348, Lef 8). Halkın gerek vilayete gerekse merkezî idareye yaptıkları başvurulardan müspet ya da menfi bir cevap alamaması üzerine bu kez de müderrislerden Ali ve seksen arkadaşının imzasıyla Şura-yı Devlet

ve Sadarete hitaben bir telgraf çekilmiştir. Hayvanat-ı ehliyenin ağnam gibi resm-i zekâta tâbi tutulmasına dair ilan olunan iradenin ahaliye anlatılmadan mahalli idare tarafından taziyik olduğundan şikâyet olunmaktadır. Öte yandan kış mevsiminin oldukça sert ve uzun geçtiği Uzunyayla isimli bölgede geçimlerinin hayvanlara bağlı olması hasebiyle bu hayvanlardan şer' en ifâsı lâzım gelen zekât mukabilinden fazla rüsum alınmasına tahammül olunamayacağı ifade edilmiştir (BOA, BEO. 2187/164024, Lef 3).

Yukarıda hem vilayet hem merkezî idare nezdindeki tüm girişimlere, itirazlara ve gösterilen tepkilere rağmen pek bir karşılık bulmamış ve 15 Ekim 1903 tarihinde Sivas vilayetinden gönderilen telgrafta kasabada sayımın tamamlanmakta olduğu bildirilmiştir. Vali Reşid Bey sayımın hitamıyla -Tokat mutasarrıfının geri dönmesinden sonra- yoklama işinin ehemmiyetinden bahisle Aziziye kaymakamlığının muktedir birisine verilmesi fikrini dile getirmiştir (BOA, BEO. 2196/164633, Lef 2). Vali hiçbir bir açıklama yapmadan Aziziye Kaymakamının muktedir olmadığını söyleyerek belki de kendisine yöneltilecek suçlamadan kurtulmak istemiştir. Ancak tepkinin temel nedeni olan halkın yoksulluğu ve verginin onlara getirdiği yük üzerine herhangi bir fikir dile getirmemiştir.

Hayvanat-ı ehliyenin hoşnutsuzluk yarattığı vilayetlerden birisi de Bitlis vilayettir. Merkez-i vilayete bağlı ve ahalisinin çoğu Kürtlerden meydana gelen Huyut nahiyesinde hayvanat-ı ehliyenin saydırılmayarak muhalefet gösterildiği nahiye müdürü ve sayım memurunca bildirilmiştir. Bunun üzerine sayımın yapılması için bölgeye derhal bir jandarma binbaşı ile bir miktar jandarma gönderilmişti (BOA, DH. ŞFR. 313/49). Vali Hüsnü Bey gösterilen muhalefetin daha da büyüyerek kontrolden çıkmasından endişe ettiği için Muş'tan takviye kuvvet alarak Huyut'a göndermiştir (BOA, DH. ŞFR. 313/54). Merkezi idarenin bu durumlarda yapılmasını istediği ilk tedbir -daha önce de görüldüğü gibi- ahalinin ileri gelenlerine nasihatler de bulunulmasıdır. Burada da yine aynı talimat verilmiş ve Kürtlerin ileri gelenlerine "nasâyih-i müessire" icrası istenilmiştir (BOA, BEO. 2182/163586). Vali Hüsnü Bey'in ifadesine göre Ahlat kazasının bazı köylerinde hayvanat-ı ehliye sayımına karşı gösterilen muhalefette yukarıda ifade edildiği üzere yapılan nasihatler neticesinde sona ererek sayıma devam edilmiştir (BOA, DH. ŞFR. 314/33). Fakat Siirt'in Malakan karyesinde valinin merkezi hükümete bildirdiğine göre vergiye gösterilen muhalefet biraz daha ileri gitmiş ve sayım memurlarına silah çekilerek darp edilmişlerdir (BOA, DH. ŞFR. 314/35).

3. Rumeli Coğrafyasında Hayvanat-ı Ehliye Vergisine Gösterilen Tepkiler

Rumeli coğrafyasında da hayvanat-ı ehliye vergisine karşı Anadolu'dakine benzer tepkiler görülmüştür. İşkodra Vilayetine bağlı Akçahisar kazasında halk fakir oldukları

gerekçesiyle vergisini vermek istemeyerek vergiden aflarını istemişlerdir. Bunun üzerine hükümet halkın vergi vermesini sağlamak amacıyla öncelikle vergi vermek istemeyenlere bir nasihat heyeti göndermiştir. Ancak heyet ile yapılan görüşme sonrası halkın hala vergi vermeye yanaşmaması üzerine yapılan tahkikatta onları vergi vermemeleri için teşvik edenlerin olduğu anlaşılmış ve bu şahısların üzerine asker gönderilmesi kararı verilmiştir. Fakat bölgeye gönderilen askerlerin kargaşaya sebep olacağı düşünülerek bu fikirden vaz geçilmiştir (BOA, MV. 107/77). Yine o günlerde İşkodra vilayetinden gönderilen telgrafta hayvanat-ı ehliye vergisine muhalefet eden yaklaşık yedi yüz kişi Akçahisar merkezinde toplansa da yapılan nasihat ve telkinler sonucu kalabalığın büyük bir kısmının dağıldığı ifade edilmektedir (BOA, BEO. 2189/164160, Lef 4). Geriye kalan yaklaşık 200 kişi ise muhtarını da yanlarına alarak, vergi yükümlülüklerini zaten yerine getiremediklerini bir de buna eklenen hayvanat-ı ehliye vergisini veremeyeceklerini bildirmişlerdir. Bu kalabalığa, çevre sancak ve kazalardan gelenler de katılmaya başlayınca kalabalığın sayısı gittikçe artmıştır. Hükümet olayların daha fazla büyümesini engellemek için askerî müdahale yerine tedricen ve iyi bir şekilde verginin tahsilinin yapılması istemiştir (BOA, BEO. 2189/164160, Lef 11).

Aradan bir yıl geçmesine rağmen Akçahisar halkının hayvanat-ı ehliye vergisini aynı sebeplerden vermeye direndiği görülmektedir. Hükümet tarafından öncelikle bu direnişin arkasında olan kişilerin belirlenerek kaleye hapsedilmelerine karar verilirken sonrasında ise halkın arasında itibarlı kişileri aracı yaparak verginin tedricen toplanmasını istemiştir (BOA, MV. 108/50). 1905 yılına gelindiğinde hala Akçahisar kazasında hayvan sayımının (ta'dâd) gerçekleşmediğini duyan Draç sancağına bağlı Prez ve İşim nahiyeleri hayvanların sayılmasını istemeyerek direnmeye başlaması üzerine Babıali bu direnişin diğer vilayetlere de yayılmasını engellemek için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir (BOA, BEO. 2519/188858, Lef 3).

Rumeli'nin önemli vilayetlerinden birisi olan Kosova'nın değişik bölgelerinden İstanbul'a vergiye tepkiler olduğuna dair bilgiler geliyordu. İpek'ten alınan haberlerde kasaba ve köy ahalsinin hayvanat-ı ehliye resmi vermemek üzere bir karar alarak kasaba merkezinde toplanmaya başladığından ve bu işlere karışanlara nasihat edilerek dağıtılmaya çalışıldığından bahsediliyor (BOA, TFR.I.KV.. 49/4862, Lef 1). Toplanan kalabalık birkaç yere layiha yapıştirarak saat dörtte müezzinin öncülüğünde toplanmaya karar vermiştir. Yapıştırılan layihalarda ahalinin fakir olmasından dolayı böyle bidat şeyleri (hayvanat-ı ehliye gibi) kabul etmeyeceğini ve hükümete bu konu hakkında başvuru yapmayacakları yazılmaktaydı (BOA, TFR.I.KV.. 49/4862, Lef 3). Hükümet, bu gibi eylemlere katılanların takip edilerek gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir (BOA, TFR.I.KV.. 49/4862, Lef 5). 1905 yılına gelindiğinde

İpek ve Yakova ahalisinin hayvanat-ı ehliye resmi vermekten yine kaçındıkları ve yer yer toplandıkları görülmektedir. Hükümet ise bölgede asayiş sağlanmadan buraya asker göndermenin doğru olmayacağını, sükûnet sağlandıktan sonra tedricen verginin toplanmasına ve şimdilik kendi rızası ile verenlerle yetinilmesine karar vermiştir (BOA, İ. A. 24/2337, Lef 1; BOA, İ. A. 24/2337, Lef, 5).

Priştine’de ise hayvanat-ı ehliye resmini Arnavutların vermeyeceği haberlerinin Hristiyan köylerinde yayılmaya başlamasıyla köylüler, Arnavutlar gibi bu vergiyi ödemek istemediklerini söyleyerek liva merkezinde toplanmışlardır. Toplanan kalabalık, vergiyi veremeyecek kadar fakir olmalarının yanında buldukları bölgenin arazisinin taşlı olması nedeniyle çok az zahire elde ettiklerini ve bu sebeple hayvanat-ı ehliye resminden muaf tutulmalarını istemişlerdir. Yetkililer kalabalığın dağılması için önce onlara nasihat etmişler sonrasında kanunlara göre bu vergiyi vermekle yükümlü oldukları hatırlatmışlardır. Eğer hala direnmeye devam edip vergiyi vermezler ise cezalandırılacakları tehdidinde bulunmuşlardır. Ancak tüm girişimlere rağmen hem Müslüman hem de Hristiyan ahali köylerine hayvanların sayımı için gelen memurlara muhalefet ederek onları köylerden uzaklaştırmış ve sayım yapmalarını engellemişlerdir (BOA, TFR.I.KV.. 37/3695). Yine Priştine’ye bağlı Hristiyan nahiyelerde İpek ve Yakova’da olduğu gibi fakir olduklarını ileri sürerek hayvanat-ı ehliye rüsumunu vermek istememişler ve hükümet konağının önüne sabanlarını getirerek vergiyi vermemekte kararlı olduklarını göstermişlerdir (BOA, İ. ML. 63/42, Lef 2). Kosova Valisi Şakir Paşa bu olayın geçen sene hayvanat-ı ehliye vergisinin te’cil edilmesi nedeniyle halkın bu verginin afv edildiğini düşünmesine sebep olduğunu söyledikten sonra halkın fakirlikten bu vergiyi ödeyemediğini, bu yüzden birçok yerde hayvanların sayılmasına izin verilmediğini, vergiyi vermemek için direnildiğini dile getirmiş ve az da olsa bunların üzerine asker sevk edildiğini söylemiştir (BOA, İ. ML. 63/42, Lef 3). Şakir Paşa, Taşlıca, Prepol, Priboy, Prizren ve Luma bölgelerinde vergiden affını isteyen kişilerinin sayısının arttığını, bunlara nasihat edilmesine rağmen vergiyi vermek istemediklerini ve direndiklerini söylemiştir. Öte yandan bu olayların diğer bölgelere de yayılacağından endişe ederek ne yapılması gerektiği hususunu Babıali’ye sormuştur (BOA, İ. ML. 63/42, Lef 4). Yazışmaların devamında Paşa, Vulçitrın kazasına hayvanları saymak için görevlendirilen memurlar ile jandarmalara sayım yapılmasını istemeyen bölge halkı tarafından pusu kurularak onların kaza merkezine girmelerinin engellendiğini, bu olayın diğer kazalardaki halkı da etkileyerek bir isyana dönüşebileceğini bildirmiştir (BOA, İ. ML. 63/42, Lef 6). Ayrıca Şakir Paşa, Priştine’ye bağlı yerlerde halkın fakirlikten dolayı toplu halde hayvanat-ı ehliye resminden aflarını istemeleri üzerine kendilerine gönderilen nasihat heyetleri vasıtasıyla

şimdilik dağıldıklarını ancak tekrar ayaklanabileceklerini, bu sebeple bir süre için bu huzursuzluğun ve direnişin önüne geçebilmek amacıyla cebir ve şiddet yerine sükûn ve asayiş tamamen sağlayarak rüsum-ı mezkûrenin tahsilatına teşebbüs edilmesinin daha uygun olacağını Babıali'ye bildirmiştir (BOA, İ. ML. 63/42, Lef 7).

Şakir Paşa'nın, vergiye gösterilen tepkilerin diğer bölgelere de yayılabileceği öngörüsü doğru çıktı ve Yenipazar kazası ahalisi, hayvanat-ı ehliye rüsumunu İpek ve Yakova halkının vermediğini gerekçe göstererek vermek istememişlerdir. Kosova Valisi Mahmud Şevket Paşa, bu olayın diğer kaza ve nahiyelere sıçramasını engellenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir (BOA, BEO. 2573/192959). Priştine ve Yenipazar'da hayvanat-ı ehliye sayımının ileri bir tarihe ertelendiğini duyan Seniçe dahilindeki Hristiyan köyleri bir arzuhal vermişlerdir. Verdikleri arzuhalde; hayvanat-ı ehliye, bedel-i askeriye ve aşar zammından istisna tutulmak istediklerini söylemişlerdir. Eğer bu istekleri yerine getirilmezse çift sürmeyi (ekip biçmeyi) bırakacaklarını ve Seniçe Sancağının dışına gideceklerini söylemişlerdir (BOA, TFR.I.KV.. 119/11873). Seniçe'de gerçekleşen benzer bir olay Akova'da da meydana gelmiştir. Akova'da bulunan Berzava Hristiyanlarından yaklaşık iki yüz kişi Beraz kazasıyla bazı karyelerde hayvanat-ı ehliyesinin sayılmamasını ileri sürerek kendi hayvanlarının da sayımına muhalefet etmişlerdir. Bunların üzerine Akova kaymakamının gönderilmesine rağmen direnmeye devam etmişlerdir. Bu direnişin her tarafa yayılabileceğinden hükümetin endişeleri vardır (BOA, BEO. 2314 173477). Benzer olaylar Prizren'de de görülmeye başlanmıştır. Prizren halkı, muhtarları öncülüğünde hayvanat-ı ehliye vergisini vermek istemediklerini bildirmişlerdir. Eğer hükümet hayvanların sayımını zor kullanarak yapmak isterse hep birlikte çarşığı kapatarak, ellerinde bulunan hayvanat-ı ehliyeyi hükümete teslim etmek gibi eylemlere başvuracaklarını söylemişlerdir (BOA, TFR.I.KV.. 120/11989, Lef 1). Mahallî sivil ve askerî memurlar, İstanbul'a bölgede hayvanat-ı ehliyenin ta'dâdına karşı genel bir muhalefetin olduğu, muhalefetin ısrarla devam ettiği, bölge halkının sayım memurlarına karşı tahkir ve katle varacak kadar ileri gittiklerinden söz etmişlerdir. Ayrıca, yapılan nasihatlerin etkili olmadığı ve muhaliflerin sayısının daha da arttığını ifade etmişlerdir (BOA, TFR.I.KV.. 120/11989, Lef 6). Bölgede halkın vergiye karşı muhalefeti artmışken dağlarda fesat çıkarmak için bekleyenlerin olması ve bunları bastırarak yeterli gücün olmaması sebebiyle halkın ileri gelenlerinden bazılarının merkez vilayete gönderilmesinin doğru olacağı yetkililer tarafından merkeze iletilmiştir (BOA, TFR.I.KV.. 120/11989, Lef 21). Vergiye karşı muhalefetin Yenipazar ve Priştine'ye sirayet etmesi üzerine Mitroviçe'de bulunan Şemsi Paşa, muhaliflerin üzerine yürüyerek onları tehdit etmiştir. Ancak kalabalığın bir kısmı dağılırken geriye kalanlar

hayvanları saydırmamağa direnmişlerdir. Sayım işlerinin devam edebilmesi için bölgeye takviye asker gönderilmesinin uygun olacağı İstanbul'a bildirilmiştir (BOA, TFR.I..KV.. 120/11989, Lef 33-34). İstanbul'dan Ferik Şemsi Paşa'ya, Prizren'e gelen askerî birliklerden sonra Priştine'ye hareket ederek burada vergi işlerini müşahede ettikten sonra Prizren'e gidip orada da sayım işine girişmesi ve böylelikle aksiliklerin önüne geçilebileceği bildirilmiştir (BOA, İ..HUS. 139/108).

Hayvanat-ı ehliye vergisine karşı muhalefetle ilgili konuya müdahil olan Prizren Metropolit Nikfor Efendi, Rumeli Vilayat-ı Şahanesi Müfettişi Kumandanlığına göndermiş olduğu telgrafta; kendisine, vergiyi vermek istemediğini söyleyen Hristiyanlara, kanun ve düzene uyararak vergilerini vermeleri gerektiğini, Varna ve Taşlıca taraflarında dağa çıkan Hristiyanlara da bu yönde nasihat ettiğini dile getirmiştir. Ayrıca Nikfor Efendi, bu vergiden yalnızca vergiyi veremeyeceklerin yani fakir kimselerin muaf tutulması gerektiğini de ifade etmiştir (BOA, TFR. İ. A. 20/1943).

Kosova'ya bağlı Koçana kazasında da benzer reaksiyonlar görülmektedir. Burada bulunan dört karye muhtarı tarafından Rumeli Müfettişi-i Umumiliğine gönderilen telgraflarda arazi vergisi başta olmak üzere canavarlardan (domuzlardan) alınan vergiye yapılan zam ve hayvanat-ı ehliye adı altında hayvanlara ek bir vergi getirilmesi sebebiyle artık bunları ödeyecek güçlerinin kalmamasından bahisle canavarlara ve hayvanat-ı ehliyeye getirilen vergilerin bir kısmının veya tamamının affedilmesini talep etmişlerdir (BOA TFR.I..ŞKT. 57/5625, Lef 3). Kosova'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Taşlıca'ya bağlı bazı Hristiyan köylüler de hayvanat-ı ehliye vergisini vermek istememişlerdir. Bunlar hayvanlarını saydırmayarak Balkanlara çekilmişlerdir. Bu köyler üzerine asker gönderilir ya da zor kullanılarak sayım yapmaya kalkışılırsa başka ülkelere kaçabilme ihtimallerinin yanında silaha da sarılabilecekleri endişesi vardır. Taşlıca'nın Karadağ ve Sırp sınırında bulunması, Avusturya'nın bölgeye olan ilgisi ve Karadağ ve Sırbistan hükümetlerinin Hristiyan ahali hakkındaki niyetleri bilindiği için Kosova vilayetindeki hayvanların sayımını zorlamamaları Babıali tarafından istenmiştir (BOA, TFR.I..KV.. 38/3751, Lef 7). 1904 yılına gelindiğinde Taşlıca'daki Hristiyanların hala hayvanat-ı ehliye vergisinin af edilmesini istedikleri görülmektedir. Hükümet bu isteği yerine getirirse Taşlıca dışındaki diğer kazaların da bundan olumsuz etkilenebileceği görüşündedir (BOA, TFR.I..KV.. 49/4867, Lef 4). Taşlıca'da bulunan Hristiyanlar, hayvanat-ı ehliye konusunda Müslümanlardan kendileri ile birlikte hareket etmelerini isteyerek bu verginin affı için dilekçe vermelerini istemişlerdir (BOA, TFR.I..KV.. 49/4867, Lef 10). Vilayet ve hükümet arasındaki yazışmalara yansdığı kadarıyla Kosova'ya

bağlı kazalarda hayvanat-ı ehliye sayımlarının tamamının yapılamadığı ve bakayanın çok kalması nedeniyle vergi miktarının da düştüğü görülmektedir (BOA, TFR.I.KV..106/10553). Manastır vilayetine bağlı Debre’de hayvanat-ı ehliye ve ağnamın sayılmaması için itiraz eden ahali caminin etrafında toplanmıştır. Halka dağılmaları için önce haber gönderilmiş ancak kalabalığın dağılmaması üzerine on beş kişilik bir askerî birlik gönderilerek bunlar dağıtılmıştır (BOA, TFR.I.MN.. 34/3398,).

Ohri kaymakamı da göndermiş olduğu telgrafta bölge halkının acizlik içinde olması sebebiyle ağnam ve hayvanat-ı ehliye rüsumlarını harman zamanına kadar ertelenmesi talebinde bulduklarını söyleyerek ne yapması gerektiğini merkeze sormuştur (BOA, TFR.I.ŞKT. 42/4200, Lef 1). Kaymakama cevaben vergiyi veremeyecek durumda olanların harman zamanına kadar vergilerinin ertelenebileceğini ancak vergiyi verebilecek durumda olanların bu ertelemeden faydalanamayacağı ifade edilmiştir (BOA, TFR.I.ŞKT. 42/4200, Lef 3). Manastır’da da halkın vergisini vermemek için hayvanlarını saklama yoluna gittiği görülmektedir. Mesela Serfiçe mutasarrıflığı tarafından gönderilen telgrafta memurların tahkikatı sonucu, 2532 hayvan olması gerekirken 792 hayvanın eksik çıktığı görülmüş olup halkın hayvanat-ı ehliye vergisi vermemek için hayvanları gizlediği ortaya çıkarılmıştır (BOA, TFR.I.MN.. 41/4010).

Selanik vilayetine bağlı Vardar nahiyesi Gölgeli karyesi muhtarı tarafından Selanik defterdarlığına gönderilen telgraf ile yoğun yağışlardan dolayı ürünleri sular altında kalan bölge halkının hayvanat-ı ehliye vergilerini zamanında veremeyecekleri için kendilerine harman vaktine kadar süre verilmesini ve ayrıca fakir düşen halka gerekli yardımın yapılmasını talep etmiştir (BOA, TFR.I.ŞKT. 42/4200). Yukarıda Anadolu ve Rumeli’nin çeşitli yerlerinde hayvanat-ı ehliye vergisine karşı gösterilen birtakım tepkileri ele aldık. Bu bölgeler dışında da bu vergiye karşı halktan tepkiler görülmüştür. Bunlardan birisi de Basra vilayetidir. Basra’ya bağlı Zübeyr nahiyesi halkının fakirliklerinden dolayı hayvanat-ı ehliye rüsumunu veremeyeceğini İstanbul’a bildirmesi üzerine Babıali, böyle bir isteğe bir kez olumlu cevap verilirse bunun tüm vilayetlere sirayet edeceğini düşünerek bu talebi reddetmiştir. Ancak verginin tedricen ve herhangi bir şikâyete sebebiyet vermeden toplanmasını vilayetten istemiştir. (BOA, BEO. 2202/165082; BOA, MV. 111/29; BOA, BEO. 2567/192489, Lef 2)

4. Hayvanat-ı Ehliye Talimatnamesinde Görülen Eksiklikler ve Yol Açtığı Sorunlar

Hayvanat-ı ehliye vergisinin tam olarak anlaşılabilmesi ya da bazı konularda yeterince açık bir hüküm bulunmaması gibi nedenlerle verginin toplanmasında birtakım aksaklıklar yaşanmıştır. Bunlardan birisi Osmanlı İmparatorluğunda bulunan konsoloslukların yaptıkları

itirazlardır. Bunlardan Erzurum Rus Vis-konsolosu tarafından karar kendilerine resmen tebliğ olunarak muvâfakat cevabı alınmadıkça mevkii-i icraya konulamayacağından bahisle protesto edilmiştir (BOA, MV. 107/64). Yine Erzurum'da Fransız Vis-konsolusu da Vali Nazım Bey'in makamına gelerek hükümetin ecnebi tebaa üzerindeki hukuk ve salâhiyetinin sınırlı bulunması hasebiyle Rus mevkidaşının gerekçesine benzer bir şekilde hayvanat-ı ehliye rüsumu hakkındaki karar kendilerine resmen tebliğ olunarak muvâfakat cevabı alınmadıkça mevkii-i icraya konulamayacağını söyleyerek protesto etmiştir (BOA, BEO. 2182/163583, Lef 3). İtalya Devleti'nin Mersin konsolosluğu kavvası da sefaretten cevap alıncaya kadar vergiyi ödemeyeceğini bildiriyordu. Verginin tahsiline ilişkin problem yaşanan bir başka vilayette Adana idi. Adana'da mukim İngiliz ve Amerika ve İtalya tebaasından bulunan ecnebilerin sayımı yapılan 40 baş hayvanat-ı ehliye vergisini mensup oldukları konsoloshanelerin emrine dayanarak vermeyeceklerini ifade etmişlerdir (BOA, BEO. 2367/177475, Lef 3).

Hayvanat-ı ehliye vergisinin ihdasına dair irade de (2 Ağustos 1319/15 Ağustos 1903) verginin "Dersaadet ve Memalik-i Mahrûse-i Şâhâne'de bulunan her nevi at ve kısrak ve taylardan ve deve ve camus ve ester ve öküz ve inekten yavruları müstesna olmak üzere" alınacağına belirtilmesine karşın ecnebi tebaa, sefaretler ve konsolosların durumuna dair açık bir ifade bulunmamaktaydı. Belki de ülkede bulunan her tür denilerek bunlarda kastediliyordu ancak yine de net bir ifade olmaması sorunları beraberinde getirmişti. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere konsolosluklar bu durumu bir fırsat bilerek gerek tebaalarına gerekse konsolosluk ve sefaretlere ait hayvanlar için bu vergiyi ödemek istememişlerdir. Yabancılarla ilgili yalnızca yabancı ülkelere gelen ve gümrükte vergisi ödenen hayvanların bu vergiden müstesna oldukları ifade edilmişti (Düstur, 1943). Aradan birkaç yıl geçmesine rağmen yabancı devlet sefaretleri hayvanat-ı ehliye vergisinden muaf tutulmaları hakkında Hariciye Nezaretine bir yazı göndermişlerdi. Bu yazıya cevaben konsolosların ve sefaret ileri gelenlerinin bu vergiden muaf tutulduğunu ancak sefayette görevli olanlarının kendi şahsi kullanımları dışındaki ticaret ve ziraatta kullandıkları hayvanlardan vergi alınacağı söylenmiştir (Düstur, 1943).

Verginin tahsil edilmeye başlanmasıyla beraber ülkenin muhtelif yerlerinden merkeze sorunlar bildirilmeye devam ediyordu. Bu defa probleme neden olan kolcuların durumuydu. Koçhisar tuzlasının müdüriyet merkezi ile derbentlerde bulunan daimî ve muvakkat kolcularının jandarma neferlerinden farkları olmadığından bahisle bunların atlarının da vergiden istisnası lüzumu Konya Düyun-ı Umûmiye İdaresince talep edilmişti (BOA, BEO. 2261/169573, Lef 4). Hakikaten talimatnamede bu hususta herhangi bir ifade yoktu. Talimatın

10. maddesinde “gerek asâkir-i şahane ve gerek jandarmadan kolağası rütbesine kadar olan zabitan ile seyyar ve süvari jandarma efradının ve süvari polislerinin ve hamidiye hafif süvari alayları efradıyla zabitanının birer tek binek hayvanı resimden müstesnadır” denilmektedir (Düstur, 1943).

Hayvanat-ı ehliye vergisi ile ilgili talimatnamede kendileri hakkında bir ibare bulunmamasından ötürü vergiden muafiyet talebi bu kez de İzmit’te iskân olunan Bosna muhacirlerinden geliyordu. Kendilerinin altı sene vergiden ve iki sene de ağnamdan muaf olduklarını ve buna kıyasla hayvanat-ı ehliyeden de muaf olmaları yönünde mutasarrıflığa dilekçe vermişlerdir. Merkeze bu konuda ne yapılması gerektiği sorulmuş, bu kimselerin vergi muafiyetleri sürelerinin henüz dolmaması ve yegâne ziraat vasıtaları olan hayvanlardan vergi alınmasının onları zor duruma düşüreceğinden muaf olmalarına karar verilmiştir (BOA, İ. ML. 60/27). Bir diğer muhacir grubu ise Sivas’a tabi Aziziye kasabasında yerleşmiş bulunan Çerkez muhacirleri idi. Bunlar da yetiştirmekte oldukları at ve kısrakların ziraatta kullanılan çift hayvanına kıyasla hayvanat-ı ehliyeden muaf olmasını talep ediyorlardı. Ancak merkezce talep uygun bulunmamış ve vilayete bu kimselerin ürkütülüp korkutulmadan gerekli nasihatler edilerek verginin alınması cevabı verilmiştir (BOA, BEO. 2260/169441).

Talimatnamede kendilerine dair açık bir ifade bulunmaması nedeniyle muafiyet talebinde bulunanlar bu defa da Rum Patrikliğiydi. Patrik, vermiş olduğu tahrir de Yedikule Rum Hastanesinin bir hayır kurumu olduğunu, zarurî levazımı vergiden istisna tutulduğu halde yine zarurî ihtiyacı olan 19 baş hayvanatında bu vergiden muaf tutulması gerektiğini ifade ediyordu. Cevaben hayvanat-ı ehliye talimatında hayır kurumlarında kullanılan hayvanların vergi muafiyeti ile ilgili bir hükmün olmadığı ve bu sebeple burada kullanılan hayvanlardan da vergi alınacağı söylenmiştir (BOA, BEO. 2673/200466). Patrikliğe, talimatnamede muafiyete dair bir hükmün olmadığı söyleniyordu. Fakat muaf olmadıklarına dair de bir hüküm yoktu. Devlet bu durumda muaf olmadıklarına hükmetmiştir. Yukarıda talimatnamede kendi muafiyetlerine dair bir ifade olmamasına rağmen vergi vermek istemeyenlere dair örnekler verilmiştir. Fakat aynı talimatta muaf olduklarına dair kesin maddelerin bulunduğu bazı kimselerden de hayvanat-ı ehliye vergisinin alındığı görülmüştür.

Selanik Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi’nde bulunan numune çiftliklerindeki hayvanlardan dört yüz kuruş hayvanat-ı ehliye vergisinin alındığı, bu hayvanların eğitim amacıyla kullanılması nedeniyle vergiden muaf oldukları ve alınan verginin geri iade edilmesi gerektiği Şura-yı Devlet tarafından Dahiliye ve Teçhizat-ı Askeriye Nezaretlerine bildirilmiştir (BOA, BEO. 2360/176948, Lef 3). Yukarıda hayvanat-ı ehliye vergisine halkın gösterdiği

direnç ve talimatnamedeki bazı eksikliklerden dolayı yaşanan olumsuzlukları örnekleriyle gösterdik. Bunların dışında verginin toplanmasıyla ilgili bazı sıkıntılarla da karşılaşmıştır. Vergiyi toplamakla görevli bazı memurların maaşlarının ödenmesinde birtakım problemler yaşanmıştır (BOA, TFR. I. MN. 96/9591). Öte yandan memurların sayım için gittikleri kimi yerlerde görev yaptırılmadıkları hatta öldürüldükleri görülürken bazen de toplanan vergilerin eşkıyalar tarafından çalınması vakaları yaşanmıştır. Dahiliye Mektubî Kaleminden sadrazama gönderilen bir yazıda Kosova Vilayeti Meclisi İdaresinden gelen mazbatada bölgedeki hayvanat-ı ehliye sayım memurlarının eşkıyalar tarafından öldürüldüğünden söz edilmektedir (BOA, DH.MKT. 804/33). Başka bir belgede ise Üsküp'e bağlı Koçana kazasında hayvanat-ı ehliye sayım memurlarına Bulgar eşkıyaları tarafından ateş açıldığı, ölen ve yaralananların olduğundan bahsediliyordu (BOA, BEO. 2173/162913). Bu tür hadiselerle bir başka örnek de Akdağmadeni Kazası Mal Sandığı'ndan Şûrâ-yı Devlet'e gönderilen yazıda görülmektedir. Burada hayvanat-ı ehliye rüsumunun çalınmış olduğu ve konuyla ilgili gerekli tahkikata başlanmıştır (BOA, ŞD. 856/15).

Sonuç

İmparatorluğun son dönemlerinde, yaşanmış olan ekonomik bunalımlara karşı devlet adamlarının buldukları çözümlerden birisi de yeni gelir kalemleri yaratmaktır. Bu amaçla ülkede bulunan deve, at, camız gibi hayvanlardan belli bir oranda vergi (hayvanat-ı ehliye) alınmasına karar verildi. Bu vergi, geçimini zor sağlayan halka büyük bir yük getirdi. Bu sebeptendir ki başta Anadolu ve Rumeli olmak üzere Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde hayvanat-ı ehliye vergisine karşı bir direniş meydana gelmiştir. Avusturya, Rusya, İngiltere gibi büyük devletlerin nüfuz bölgesi olarak gördüğü Rumeli'de hükümet, bu vergiye karşı direnişin büyük çaplı bir ayaklanmaya dönüşeceği endişesini duymaktaydı. Bu çekincelere sahip hükümet, verginin toplanmasında gevşek davranarak bazı yerlerde verginin bir kısmının alınmasını kâfi görürken çoğu zamanda ertelemek zorunda kalmıştır.

Anadolu'da da halk vergiye karşı Rumeli'de gösterilen tepkinin benzerini göstermiştir. Çünkü Anadolu halkının ekonomik durumu Rumeli'dekinden pek de farklı değildi. Onlarda mevcut vergileri dahi ödemekte güçlük çekiyorlardı. Anadolu'da çeşitli yerlerde tepkiler görülürken özellikle Erzurum ve Kastamonu'da vergiye karşı büyük bir direniş gözlenmiştir. Ancak Erzurum ve Kastamonu'da yaşanan olayların diğerlerinden farkı, bazı Sultan Abdülhamid muhalifi kişilerin yaşananlarda etkilerinin bulunmasıdır. İttihatçı bu kimseler halkın büyük bir çoğunluğunun geçim sıkıntısından dolayı bu vergiye göstermiş olduğu tepkiyi

kendi siyasi çıkarları için kullanmışlardır. Bu durum olayların şiddetini artırırken Yıldız Sarayı'nın bölgeye daha ciddi yaklaşmasına neden olmuştur.

Hayvanat-ı ehliyyeye gösterilen tepkilerle birlikte mevzuatta olan bazı eksikliklerden, personel eksikliği ya da mevzuatı kendi lehlerine kullanmak gibi sebeplerden uygulamada bazı güçlükler yaşanmıştır. Hükümet bu tepkilere karşı öncelikle “söz anlayanlardan” kişilere nasihat heyetleri göndermiştir. Nasihat heyetlerinin yeterli olmadığı durumlarda hayvanların sayımı ve verginin toplanmasında işi ağırdan almıştır. Olayların büyüdüğü hallerde ise halkı yatıştırmak için vali ya da sorumlu yöneticileri görevden alma yolu izlemiştir.

Osmanlı Devleti'nde bütçe açığının kapatılması amacıyla yürürlüğe konulan hayvanat-ı ehliye vergisi, hazineye devlet adamlarının beklediği katkıyı yapamamıştır. Vergi istenildiği şekilde halktan alınamamış ve nihayetinde bu verginin kaldırılmasına karar verilmiştir.

Kaynaklar

T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA)

Bâbîâli Evrak Odası Evrakı (BEO); 2573/192959, 2816/211131, 2173/162913, 2178/163348, 2182/163583, 2182/163586, 2182/163635, 2187/164001, 2187/164024, 2189/164160, 2196/164633, 2202/165082, 2260/169441, 2261/169573, 2314 173477, 2360/176948, 2367/177475, 2519/188858, 2567/192489, 2673/200466, 2736/205180, 2798/209800, 2938/220284.

Dâhiliye Mektubî Kalemî (DH.MKT.); 804/33.

Dâhiliye Şifre Kalemî (DH. ŞFR.); 313/49, 313/54, 314/33, 314/35,

İrade Dahiliye (İ. D.H.); 444/27, 1457/59,

İrade Hususi (İ..HUS.); 137/83, 138/16, 151/76, 139/108, 152/34,

İrade Meclis-i Vâlâ (İ. MV.); 60/27, 63/42, 79/31.

İrade Sadaret (İ.A); 24/2337.

Meclis-i Vâlâ (MV.); 107/64, 107/77,108/50, 111/29, 112/77.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD); 856/15, 856/37.

Tefrişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği) Sadaret (TFR. İ. A.); 20/1943.

Tefrişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği) Manastır Evrakı (TFR. I. MN.); 34/3398, 41/4010, 96/9591.

Tefrişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği) Kosova Evrakı (TFR.I.KV.); 38/3751, 119/11873, 120/11989, 37/3695, 49/4862, 49/4867, 106/10553.

Tefrişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği) Arzuhal (TFR.I..ŞKT.); 42/4200, 57/5625.

Yıldız Husûsî Maruzat (Y. A. HUS.); 498/114.

Yıldız Askerî Maruzat (Y. PRK. ASK.); 238/11.

Düstur, (1941) Birinci Tertip, Cilt. 7, Başvekalet Matbaası.

Düstur, (1943) İkinci Tertip, Cilt. 8, Başvekalet Matbaası.

Araştırma Eserleri

Aktan C. C., Dileyici, D. ve Saraç Ö. (2002). Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları-I. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi*, 7 (2), 1-20.

Çakır, C. (2012). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*. Küre Yayınları.

Demirel, M. (1990). *İkinci Meşrutiyet Öncesi Erzurum'da Halk Hareketleri (1906-1907)*. Kültür Bakanlığı.

Emecen, F. (1988). Ağnâm Resmi. içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (1, s. 478-479). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Erkal, M. (2007). Öşür. içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (34, s. 100-103). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Güran, T. (2011). Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 49, 79-95.

Kansu, A. (2017). *1908 Devrimi* (Ayda Erbal. Çev.). İletişim Yayınları.

Karamürsel, Z. (1989). *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler*. TTK.

Kars, Z. (1997). *1908 Devrimi'nin Halk Dinamiği*. Kaynak Yayınları.

Kayan, A. (2000). Verginin Tarihsel Gelişimi ve Sebep Olduğu Önemli Olaylar. *Maliye Dergisi*, 135, 80-87.

Kazıcı, Z. (2014). *Osmanlı'da Vergi Sistemi*. Kayıhan Yayınları.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (C. 2 (a)). MEB.

Pakalın, M. Z. (1993) *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (C. 3 (b)). MEB.

Nusret, M. (1338). *Tarih-i Erzurum Yahud Hemşehrilere Armağan*. Ali Şükrü Matbaası.

Ortaylı, İ. (2012). *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*. Cedit Neşriyat.

Özbek, N. (2010). Osmanlı İmparatorluğu'nda Gelir Vergisi: 1903-1907 Tarihli Vergi-i Şahsi Uygulaması. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 10, s. 43-80.

Sayın, A. V. (1999). *Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*. T.C Maliye Bakanlığı.

Şener, A. (1990). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*. İşaret Yayınları.

Tabakoğlu, A. (2017). *Osmanlı Mâlî Tarihi*. Dergâh Yayınları.

Türklü, M. E. (2016). Tanzimat Döneminde Ancemaatin Vergi Uygulaması ve Yaşanan Usulsüzlükler Üzerine Bazı Şikayetler (1841-1865). *Current Research in Social Sciences*, 2, (3). 130-142.

Yavi, E. (2001). *Bir Ülke Nasıl Batırılır?*. Yazıcı Basım Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Yılmaz, M. S. (2011). II. Meşrutiyet Öncesi Kastamonu'da Bir Ayaklanma Girişimi (1906). *Karadeniz Araştırmaları*, 30, 123-142.